

leving als België waarin sociale politiek aanleiding gaf tot de creatie van katholieke, socialistische en liberale zorginstellingen en -programma's 'van de wieg tot het graf'. Blijft ten slotte nog de vraag wat er mis is met ideologie en of niet elke historicus expliciet dan wel impliciet geschiedenis schrijft vanuit een welbepaald ideologisch kader. Dit neemt niet weg dat *Uit de ketens van de vrijheid* aanbevelenswaardig is voor al wie interesse heeft in de geschiedenis van de sociale politiek in België.

Jasmien Van Daele

Vakgroep Nieuwste Geschiedenis, Universiteit Gent

Bart Leeuwenburgh, *Darwin in domineesland* (Nijmegen: Uitgeverij VanTilt, 2009) ISBN 978 94 6004 018 4.

Exact anderhalve eeuw na het verschijnen van Darwin's *On the origin of species by means of natural selection* is sprake van grote belangstelling voor die gebeurtenis. Dat is niet vreemd want er is nauwelijks een boek te vinden dat beter model staat voor de omverwerping van het religieuze verklaringsmodel dat duizenden jaren overheersend was. Door Darwin is de mens definitief een onderdeel van de natuur geworden en dat houdt de gemoederen nog steeds bezig.

De verschijning van de studie van Leeuwenburgh is uitgelokt door het jubileumjaar van de *Origin*, maar past ook heel goed in de nog steeds voortdurende discussie. Sinds in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw de moderne synthese tot stand kwam tussen genetici (Mendel) en evolutiebiologen (Darwin) is het pleit beslecht. Geen serieuze wetenschapper twijfelt nog aan het bestaan van evolutie, maar de vraag is tegenwoordig vooral hoe die zich afspeelt. Is de hele evolutie slechts een middel van genen om zichzelf in stand te houden zoals Richard Dawkins stelt. Of spelen er misschien terugkoppelingsmechanismen zodat de evolutie ook door ervaringen en omstandigheden wordt beïnvloed, zoals Eva Jablonka beweert. Daarnaast bestaan er nog de gedachten van Lynn Margulis over samenwerking en samensmelting tussen organismen. Hier te lande was de socialistische voorman Ferdinand Domela Nieuwenhuis in navolging van de Russische prins Kropotkin aan het begin van de vorige eeuw al een pleitbezorger van het belang van samenwerking in de biologische ontwikkeling.

Ten tijde van het verschijnen van Darwin's magnum opus stond die hele discussie nog in de kinderschoenen. Dat de mens ook een onderdeel van het dierenrijk is durfde hij in 1859 dan ook nog niet zo stellig te beweren. Dat duurde nog tot 1871. Toch brandde in Engeland vrijwel direct een heftige polemiek los tussen voor- en tegenstanders. Ondanks zijn voorzichtigheid was het voor velen immers duidelijk dat Darwin verder knaagde aan de stoelpoten van het christelijke wereldbeeld.

In Nederland vertoonde de discussie een ander patroon en dat is wat de oorspronkelijk als proefschrift verschenen studie van Leeuwenburgh behandelt. Hij behandelt in tamelijk chronologische volgorde de ontvangst van de *Origin* tot 1877. Daar stopt zijn onderzoek omdat het toen door zijn Nederlandse bewonderaars aanbieden aan Darwin van een album met portretten, het punt markeert van het einde van de inhoudelijke discussie.

De oudste reacties waren tamelijk gematigd. Men beoordeelde de theorie op zijn wetenschappelijke merites en negeerde de mogelijke levensbeschouwelijke

consequenties. Sterker nog: de naturalistische theologen probeerden godsdienst en wetenschap met elkaar te verzoenen volgens het kennistheoretische dualisme van Opzoomer: wetenschap en geloof moesten strikt gescheiden op hun eigen merites worden beoordeeld (p. 144). Deze gedachte die tegenwoordig nog een moderne variant heeft bij de enige jaren geleden overleden Gould met zijn *Non-overlapping magisteria* (НОМА) kwam langzaam toch onder druk te staan. Het geloof in een God kon niet blijven bestaan naast het aanvaarden van de evolutieleer. In de woorden van een fel bestrijder van Darwins leer, de orthodoxe theïst Man Henri Philip van den Bergh van Eysinga: 'Men bedenke wel, dat de hypothese van Darwin niet zoozeer gevaarlijk is om het meer of min vernederende voor het menselijk geslacht in eene afstamming van het apenras, maar omdat bij eene consequente logica, met *het verwerpen of aannemen* van die theorie de gansche godsdienst en wereldbeschouwing, gegrond op de schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds, staan of vallen moet' (p. 186).

Van den Bergh van Eysinga schreef deze woorden in 1868 naar aanleiding van een geruchtmakende serie lezingen die de Duitse arts Karl Vogt in Rotterdam gaf. Hoewel ook deze atheïst zich voorzichtig uitdrukte en de toehoorders door de opzet van zijn lezingen eerder tot een bepaalde conclusie dwong dan dat hij die onomwonden uitsprak, was zijn komst naar ons land de vonk die de Darwinistische bom liet ontploffen. Drie jaar voor Darwin dat uitsprak, legde Vogt de relatie al tussen evolutie en een gemeenschappelijke voorouder van apen en mensen. Dat leverde hem in de pennenstrijd de bijnaam 'Affen-Vogt' op. Opvallend verschijnsel in de strijd tegen het Darwinistisch atheïsme was dat de protestanten deze lange tijd op tamelijk beschaafde wijze voerden. Toen de katholieken zich in het debat mengden deden zij dat met een ongekende felheid, zonder enige nuance. Eigenlijk wilden ze geen debat maar Darwin onverzoenlijk tegemoet treden. Onvrede over de schoolwet van 1857 die de vroegere vanzelfsprekendheid van een christelijke opvoeding in het openbaar onderwijs nuanceerde was hier zeker debet aan.

Het boek van Leeuwenburgh leest ondanks het moeilijke onderwerp ook voor de geïnteresseerde leek prettig weg. Moeilijke filosofische standpunten die voor die leek mogelijk op haarkloverij lijken legt de auteur geduldig uit en ook de ideeën van Darwin zelf komen goed uit de verf. Wat het boek vooral de moeite waard maakt is het feest der herkenning. Alle standpunten die ruim 130 jaar geleden tegenover elkaar stonden komen de moderne lezer bekend voor. Ook toen waren er Andries Knevels die zich tot agnost ontwikkelden. De aanhangers van *Intelligent Design* kennen hun voorlopers in naturalistische theologen die niet meer geloofden in wonderen, maar de hand van God zagen in de vaste natuurwetten. De fanatieke atheïst Richard Dawkins doet niet onder voor Karl Vogt. Creationisten stammen geestelijk rechtstreeks af van de door Leeuwenburgh uitgebreid behandelde orthodoxe theïsten. Zo bekeken lijkt er in het debat niets nieuws onder de zon, maar het feest der herkenning is in die zin bedrieglijk dat tegenwoordig geen serieuze wetenschapper meer om Darwin heen kan. Voor wie wil weten hoe het zo is gekomen is Leeuwenburghs boek een regelrechte aanrader.

Sjaak van der Velden

Wetenschappelijk Bureau van de SP, Rotterdam en Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam